

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.2

ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ

В. Бурдін

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: volodymyr.burdin@lnu.edu.ua*

Розглянуто питання, які стосуються особливостей кримінально-правової політики України на сучасному етапі. Наголошено, що одним із видів політики будь-якої держави є політика у сфері боротьби зі злочинністю. Кримінально-правова політика становить один із елементів державної політики протидії злочинності і саме вона визначає межі злочинного та незлочинного. Тож, можна стверджувати, що кримінальний закон є результатом реалізації цієї політики на певному рівні. Зроблено висновок про те, що кримінально-правова політика кожної держави унікальна. І ця унікальність пов'язана з низкою чинників як відносно статичного, так і динамічного характеру. До так званих статичних чинників, які є відносно стабільними, можна віднести певні національні історичні і культурні традиції відповідного народу, домінуючу релігію, кліматичні умови, основні сфери економіки, які забезпечують ліву частку валових доходів держави, державний лад, пануючу ідеологію, геополітичне розташування держави.

Динамічні чинники не є сталими за своєю суттю, вони змінюються ситуативно, хоча можуть тривати відносно довго, проте вони не можуть призвести до сутнісних, стратегічних змін кримінально-правової політики держави. Водночас залежно від соціального значення і масштабу вони також можуть обумовлювати певні корективи у кримінально-правовій політиці і не враховувати їх було би неправильно.

Зважаючи на проведений аналіз сучасного стану кримінально-правової політики України, зроблено висновок про те, що на сьогодні її можна охарактеризувати як політику перехідного періоду, на яку в більшості випадків впливають нестабільні негативні чинники як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Водночас обраний і планомірно продовжуваний курс України на євроінтеграцію, розширення міжнародної співпраці зі зарубіжними експертами, створення реально діючої комісії з реформування кримінального законодавства додають упевненості для висновку про те, що новий Кримінальний кодекс України відображатиме найновіші досягнення юридичної науки, ґрунтуватиметься на міжнародних стандартах і стабілізуючих факторах кримінально-правової політики України як європейської держави.

Ключові слова: злочин, кримінально-правова політика, кримінальний кодекс, кримінальна відповідальність, реформування.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2020.70.196>

У науковій літературі під політикою (грец. *politika* – державні і суспільні справи) розуміють організаційну, регулятивну й контрольну сферу суспільства, в

межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами й соціальними групами задля ствердження власних запитів і потреб [4]. Беззаперечним є факт, що одним із видів політики будь-якої держави є політика у сфері боротьби зі злочинністю. Своєю чергою політика у сфері боротьби зі злочинністю, будучи частиною соціальної політики держави, не становить собою єдиної монолітної структури. Як магістральний напрям діяльності держави у боротьбі зі злочинністю вона складається з кількох елементів – кримінально-правової політики, кримінально-процесуальної політики, кримінально-виконавчої політики та кримінологічної (профілактичної) політики. Кримінально-правова політика становить системоутворюючий елемент політики у сфері боротьби зі злочинністю, оскільки визначає межі злочинного, відповідно можна стверджувати, що кримінальний закон є результатом реалізації цієї політики на певному рівні [5, с. 83]. В цьому відношенні П. Л. Фріс особливо наголошує, що, незважаючи на тісний і нерозривний зв'язок кримінально-правової політики і кримінального права, не політика в своєму русі йде за правом, пристосовуючись до його логіки й системи, а, навпаки, право розвивається в напрямі вироблених політичних установок, у реалізації яких воно покликане брати участь [5, с. 87, 562].

Кримінально-правова політика кожної держави унікальна. І ця унікальність пов'язана з низкою чинників як відносно статичного, так і динамічного характеру. До так званих статичних чинників, які є відносно стабільними, можна віднести певні національні історичні і культурні традиції відповідного народу, домінуючу релігію, кліматичні умови, основні сфери економіки, які забезпечують лівову частку валових доходів держави, державний лад, пануючу ідеологію, геополітичне розташування держави.

Динамічні чинники не є сталими за своєю суттю, вони змінюються ситуативно, хоча можуть тривати відносно довго, проте вони не можуть призвести до сутнісних, стратегічних змін кримінально-правової політики держави. Водночас залежно від соціального значення і масштабу вони також можуть обумовлювати певні корективи у кримінально-правовій політиці і не враховувати їх було би неправильно. Якщо зі статичними чинниками, які впливають на формування кримінально-правової політики України на сучасному етапі, все більш-менш зрозуміло у тому відношенні, що вони відомі, то динамічні чинники потребують окремого визначення. До останніх, які на сьогодні зумовлюють зміни Кримінального кодексу України, можна віднести такі:

- економічна та політична нестабільність сучасного суспільства;
- військова агресія на Сході України, фактична втрата контролю за окремими територіями;
- використання кримінального закону як засобу боротьби з політичними опонентами та політичної амністії;
- євроінтеграційні процеси, які відбуваються в Україні, що своєю чергою вимагає узгодження законодавства відповідно до вимог міжнародних стандартів;
- практика Європейського суду з прав людини;
- збільшення рівня корупційних правопорушень у різних сферах;
- поява нових або істотне зростання суспільної небезпеки вже відомих посягань.

Звісно, що це далеко не вичерпний перелік динамічних чинників, які впливають на формування сучасної кримінально-правової політики України. Зрештою він і не може бути вичерпним, оскільки за означенням динамічні чинники змінюються. Водночас саме названі чинники є тими істотними обставинами, які

впливають на зміст кримінально-правової політики України, оскільки з ними пов'язана чимала кількість змін до Кримінального кодексу України.

Ще кілька років тому для більшості українців слово “війна” асоціювалося лише зі страшними фактами, про які ми дізнавалися переважно з підручників історії або з міжнародних новин. Проте вже кілька років поспіль війна стала реальним фактом і увійшла до життя більшості громадян України. Військова агресія Російської Федерації спершу призвела до окупації Криму, а згодом продовжилася і на Сході України. Очевидно, що такі події не могли не вплинути на соціально-правове життя нашої держави, оскільки породило нові відносини військового характеру, нові загрози як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, що своєю чергою вимагало динамічної зміни сучасної кримінально-правової політики України.

Законом від 8 квітня 2014 року № 1183-VII “Про внесення змін до Кримінального кодексу України” було передбачено кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період (ст. 114¹ КК). Хоча це і не впливає з тексту статті безпосередньо, але зрозуміло, про який “особливий період” ідеться – це період збройної агресії Російської Федерації на Сході України, який фактично пов'язаний із веденням військових дій. Важливо звернути увагу і на той факт, що враховуючи, що участь у захисті східних кордонів нашої держави беруть і так звані добровольчі батальйони, які з формально-юридичного погляду не є структурними підрозділами Збройних Сил України, держава поширила кримінально-правову охорону і на їхню діяльність, яка формально не регламентована юридичними нормами. Цим же Законом були внесені зміни до ст. 49 КК України щодо строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, якими було передбачено, що давність не застосовується за вчинення злочинів проти основ національної безпеки. Зрозуміло, що таке рішення було зумовлене винятково військовою агресією і намаганням законодавця, з одного боку, застерегти агресора про те, що його злочини завжди будуть переслідувані на території України, а, з іншого боку, не допустити проявів сепаратизму в середині держави.

Враховуючи численні факти викрадення та незаконного затримання громадян України, які засуджують окупацію й агресивне вторгнення, спецслужбами держави-агресора особливо на окупованих територіях, у КК України з'явилася стаття 146¹, яка передбачає відповідальність за незаконне зникнення. Основна ідея таких змін – передбачити кримінальну відповідальність представників іноземної держави за арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховати дані про долю такої людини чи місце перебування. На жаль, але саме на непідконтрольних Україні частинах її території прихильників Української держави незаконно затримують, тримають у підвалах, залякуючи, вимагають викуп або просто використовують у процесі обміну полоненими.

Незважаючи на визнання міжнародною спільнотою факту територіальної цілісності України як унітарної держави разом із тимчасово окупованими територіями, а також засудження російської агресії, треба визнати факт, що на окупованих територіях Україна не має реальної можливості здійснювати свою владу, контролювати правопорядок, а також моніторити перебування осіб інших держав, у тому числі і держави-агресора. Саме тому в політико-правому полі з'явилося так зване квазіправове явище, яке пов'язане з існування фактичних кордонів у середині

нашої держави, які розмежовують території, що підконтрольні офіційній владі України, від тих територій, на яких така влада фактично не здійснюється.

Зрозуміло, що таке розмежування потребує правового регулювання, а з урахуванням особливої соціальної важливості такого регулювання більшість порушень такого режиму відокремлення набувають характеру суспільно небезпечних посягань. Саме тому Законом України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” КК України було доповнено новою ст. 332¹, якою передбачили відповідальність за порушення порядку в’їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. Окрім того, Законом України від 18 жовтня 2018 року № 2599-VIII “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України” КК України було доповнено ст. 332² про незаконне перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави або особою, якій заборонено в’їзд на територію України, або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора.

На жаль, але розвиток суспільства не завжди пов’язаний із розумінням людини, її життя і здоров’я, як абсолютної цінності в кожному суспільстві. І в той час, коли людство повинно шукати шляхи для подолання спільних проблем, зокрема винайдення ліків від різного роду поки що невиліковних захворювань, думати, як зробити їх максимально доступними для різних верств населення, знаходяться люди, які намагаються використати проблеми, пов’язані зі здоров’ям, для незаконного збагачення. Йдеться про те, що на сьогодні набуває глобального поширення незаконний бізнес на людській біді, пов’язаний із виробництвом та обігом фальсифікованих лікарських засобів. За деякими дослідженнями за своїми масштабами та розміром незаконних доходів цей бізнес виходить на перше місце, випереджаючи торгівлю зброєю, наркотиками, а також торгівлю людьми. Саме з урахуванням таких негативних тенденцій Законом України від 8 вересня 2011 року № 3718-VI “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів” Кримінальний кодекс було доповнено ст. 321¹, у якій передбачили відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів та обіг фальсифікованих лікарських засобів. Разом з тим, криміналізація таких діянь не призвела до суттєвого скорочення обсягів виробництва та обігу фальсифікованих ліків, що відповідно зумовило чергові зміни до законодавства, спрямовані вже на посилення відповідальності за такі діяння. І в цьому плані можна стверджувати, що законодавець вдався до свого роду безпрецедентного кроку щодо посилення відповідальності за вказані діяння. Законом України від 5 липня 2012 року № 5065-VI “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів” було передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, якщо внаслідок обігу фальсифікованих ліків було заподіяно смерть людині, спричинено інші тяжкі наслідки або якщо така фальсифікація чи обіг був вчинений в особливо великих розмірах.

Основними засадами кримінально-правової політики в державі, як зрештою і кримінального законодавства, є визначеність і стабільність. Водночас, зважаючи на динаміку суспільних відносин, на яку можуть впливати не тільки соціальні, але й природні чинники, змінюється і кримінально-правова політика, і кримінальне законодавство. І в цьому аспекті важливо, щоб при збереженні стабільності кримінальний кодекс водночас міг бути адекватно і головне своєчасно використаний для

ефективної протидії певним проявам суспільно небезпечної поведінки, рівень яких раптово почав зростати або коли з урахуванням певних змін у соціальному житті характер їх суспільної небезпеки істотно збільшився. Початок 2020 року назавжди увійде до сумних сторінок світової історії через трагічні події, які торкнулися усіх країн світу і пов'язані з неконтрольованим поширенням коронавірусу (COVID-19). Не минула ця проблема і Україну. Водночас досвід деяких держав щодо поширення вірусу дав можливість зробити висновки про те, що поширення пандемії можна істотно стримати, якщо неухильно дотримуватися відповідних санітарних, а також інших правил, які пов'язані з поведінкою людей у таких випадках.

Враховуючи той факт, що порушення відповідних правил завжди є суспільно небезпечним діянням, оскільки створює небезпеку поширення відповідних захворювань з усіма негативними наслідками для життя та здоров'я інших людей, у чинному КК України зі самого початку існувала ст. 325, яка передбачала відповідальність за порушення правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або могли спричинити поширення цих захворювань. Водночас такий спалах поширення захворювання, а також кількість летальних випадків, які спричинив коронавірус, очевидно вимагає вжиття надзвичайних заходів безпеки, а також відповідальності за їх порушення. Саме тому законодавець надзвичайно оперативно зреагував і Законом України від 17 березня 2020 року № 530-ІХ "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)", істотно посилив кримінальну відповідальність за порушення, передбачені в ст. 325 КК України, збільшивши розміри штрафу, а також передбачивши можливість призначення порушникам відповідних правил покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років.

Незважаючи на надзвичайно складний період для нашої держави, який пов'язаний із окупацією окремих територій України, веденням військових дій на Сході України з метою збереження територіальної цілісності нашої держави, Україна не припиняє свого політико-правового курсу, спрямованого на євроінтеграцію з Європейським Союзом. Очевидно, що реалізація такої геополітичної стратегії нашої держави відбувається на різних рівнях. Проте одним із найважливіших у цьому відношенні є рівень правової інтеграції, на якому відбувається робота з узгодження нашого законодавства до вимог міжнародних стандартів. У цьому відношенні зазнає змін і кримінальне законодавство. Зокрема, Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами" КК України був доповнений ст. 126¹, яка передбачає кримінальну відповідальність за домашнє насильство, під яким розуміється умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Цим же Законом КК України був доповнений ст. 151², яка встановлює відповідальність за примушування до укладення шлюбу. Крім того, саме цим Законом були змінені окремі склади злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, які протягом тривалого часу свого існування не зазнавали суттєвих істотних змін. У цьому відношенні можна стверджувати, що саме ці зміни є революційними, адже докорінно змінюють розуміння таких злочинів, як згвалтування та насильницького

задоволення статевої пристрасті неприродним способом. З метою реалізації положень відповідної конвенції кримінальне законодавство отримало новий інститут – обмежувальні заходи. Його реалізація спрямована, передусім, на захист потерпілих від домашнього насильства, створення їм нормальних умов для подальшого повноцінного безпечного життя.

У новому кримінальному законодавстві повинні бути враховані й інші стандарти універсальних міжнародних актів, без дотримання яких вести мову про євроінтеграцію просто неможливо. Йдеться про Римський статут міжнародного кримінального суду. Незважаючи на те, що Україна й досі не ратифікувала цей Статут, питання його ратифікації є справою найближчого часу. Справа в тому, що саме з юрисдикцією цього суду пов'язується відповідальність за військові злочини, а також злочини проти людяності, які на сьогодні вчиняють на території України у зв'язку з військовою агресією. Принагідно треба відзначити, що саме норми цього Статуту вимагають підвищення максимального строку покарання у вигляді позбавлення волі до тридцяти років. Тому в новому КК України строк цього покарання за окремі злочини буде істотно підвищено.

Суттєвий вплив на кримінально-правову політику нашої держави здійснює і Європейський суд з прав людини. Відповідно до ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” суди при розгляді справ повинні застосовувати рішення Європейського суду з прав людини як джерело права. На сьогодні існує чимала кількість справ, розглянутих Європейським судом, які дуже активно використовують національні суди при вирішенні конкретних справ. Окремі рішення Європейського суду примушують Україну докорінно змінювати усталені інститути в тому числі і кримінального законодавства. Всім відомо, що саме з метою узгодження положень Кримінального кодексу України з вимогами європейських стандартів Україна відмовилася від покарання у вигляді смертної кари, положення про яку спершу були визнані Конституційним Судом України неконституційними, а згодом замість неї появилось нове покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Треба відзначити, що такі зміни до кримінального законодавства були неоднозначно сприйняті населенням, чимала частина якого і надалі вважає, що відмова від смертної кари є неправильним і несправедливим рішенням. У науковій літературі також не припиняються дискусії на тему про те, чи таке рішення законодавця є адекватним з погляду перш за все інтересів родичів вбитої винним людини. Водночас, вже на сьогодні ми можемо констатувати, що під впливом рішення Європейського суду з прав людини покарання у вигляді довічного позбавлення волі також буде реформоване у напрямку його гуманізації. Зокрема, рішенням “Петухов проти України” Європейський суд з прав людини визнав порушенням Європейської конвенції з прав людини відсутність у кримінальному законодавстві України норми, яка би передбачала можливість застосування до довічно засуджених інституту умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Європейським судом були відкинуті аргументи Уряду України щодо наявності можливості помилування таких осіб Президентом України. Європейський суд також звернув увагу на непрозорість системи помилування, адже, на думку суддів, відповідна Комісія при Президентові України не має пояснювати відмови у звільненні, її рішення не публічні і не підлягають оскарженню. На думку суддів Європейського суду, інститут президентського помилування – це “сучасний еквівалент королівської пощади”, гуманний, проте такий, що не надає ніяких процесуальних гарантій засудженим. Отже, Україна має реформувати всю систему

перегляду довічних вироків. Треба відзначити, що як учені, так і практики вже пропонують внести зміни до Кримінального кодексу України з метою реалізації відповідного рішення Європейського суду з прав людини. Імовірно, що у процесі роботи над новим кримінальним законодавством будуть запропоновані певні положення, спрямовані на забезпечення прав засуджених до довічного позбавлення волі, скористатися правом на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Разом з тим, враховуючи контраверсійність такої позиції може передбачати подальші наукові дискусії і пропозиції щодо її законодавчої регламентації.

На сьогодні для України боротьба з корупцією є однією з найважливіших проблем, до яких прикута увага не тільки в середині суспільства, але й усієї міжнародної спільноти. Наші міжнародні партнери охоче фінансують різного роду законопроекти, а також інші ініціативи, зокрема щодо створення нових органів, які покликані протидіяти корупції. Така позиція є цілком закономірною, оскільки наявність чіткої і прозорої нормативної бази, судової і правоохоронної систем, спрямованих на протидію корупції, є одними з вагомих гарантій захисту іноземних інвестицій, для яких в Україні є чимало привабливих і потенційно прибуткових сфер. Такі фінансові ініціативи наших зарубіжних партнерів щодо протидії корупції радо вітаються в Україні, а виділені фінанси дуже швидко освоюються. Щоправда, коефіцієнт корисної дії від різного роду законодавчих змін у кримінальне законодавство іноді не просто нульовий, а подеколи й зі знаком мінус. Причому йдеться не лише про витрачання грошей на вітер, але й про руйнівний вплив на національну правову систему, її окремі інститути, який заподіюється внаслідок непрофесійного реформування законодавства.

Одним із прикладів науково необґрунтованих та безсистемних змін до кримінального законодавства може бути Закон України від 18 квітня 2013 року № 222-VII “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно Плану виконання дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України”, яким КК України доповнили статтями 96¹, 96², в яких йдеться про спеціальну конфіскацію, а в санкціях окремих службових злочинів спеціальна конфіскація появилася поряд із покаранням. Після цього нововведення створювалося враження про те, що спеціальна конфіскація є різновидом покарання, призначення або непризначення якого може відбуватися відповідно до загальних та спеціальних правил призначення покарання. Водночас, з погляду науки кримінального права немає потреби додатково обґрунтовувати різну правову природу спеціальної конфіскації як заходу процесуального характеру, а також конфіскації майна як різновиду покарання. Цим питанням було приділено достатньо уваги в науковій літературі. Вчені переконливо обґрунтували різну правову природу відповідних заходів. Не заглиблюючись у сутність цієї проблематики, зверну увагу лише на той факт, що конфіскація як вид покарання спрямована лише на те майно засудженого, яке перебуває у його власності на законних підставах, тоді як спеціальна конфіскація може застосовуватися і, як правило, орієнтована на те майно, яке є доходами від злочинної діяльності, а отже не перебуває у власності особи, яка незаконно ними заволоділа. Отже, вилучення такого майна аж ніяк не можна вважати покаранням особи, яке за своїм змістом полягає в позбавленні або обмеженні особи її законних прав і свобод. Певну подібність з покаранням має лише той вид спеціальної конфіскації, який спрямований на вилучення тих предметів, які перебували у власності винного, але були використані ним як засоби чи знаряддя злочину.

Згодом Законом України від 10 листопада 2015 року № 770-VIII положення про спеціальну конфіскацію були вилучені зі санкцій усіх статей Особливої частини КК України, проте необхідність існування спеціальної конфіскації у КК України саме як заходу кримінально-правового впливу законодавцем навіть не ставиться під сумнів. У цьому контексті доцільно звернути увагу на досить комічну ситуацію, яка була створена внаслідок прийняття згаданого вже закону від 10 листопада 2015 року. Справа в тому, що назва його звучить дослівно так: “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні”. Тобто закон, яким було запроваджено спеціальну конфіскацію як окремий вид заходу кримінально-правового впливу, і який (закон) очевидно був спрямований на протидію корупції, став причиною нових корупційних ризиків [1, с. 125–136].

Негативним аспектом реалізації кримінально-правової політики можна вважати відсутність наукової експертизи тих законопроектів, які готують і подають у Верховну Раду України. В цьому аспекті варто згадати історію з кримінальною відповідальністю за незаконне збагачення. Як відомо Конвенція ООН “Проти корупції”, ратифікована Україною 18 жовтня 2006 року вимагала від України передбачити відповідальність службових осіб за незаконне збагачення, тобто отримання ними майна, розмір якого не відповідає їхнім офіційним доходам. Закон від 7 квітня 2011 року № 3207-VI “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення”, на реалізацію положень цієї Конвенції КК України був доповнений ст. 368² “Незаконне збагачення”. За цією статтею правоохоронними органами була порушена чимала кількість справ у тому числі і щодо чиновників найвищого рівня, а суспільство очікувало обвинувальних вироків. Проте саме непродумана з теоретичного погляду конструкція цієї кримінально-правової норми дала підстави Конституційному Суду України своїм рішенням від 26 лютого 2019 року визнати цю норму неконституційною з усіма шокуючими для суспільства правовими наслідками цього рішення. Йдеться про безповоротне припинення всіх порушень за цією статтею кримінальних проваджень, у тому числі і тих, які були уже передані до суду. Як наслідок ми мали негативну реакцію з боку міжнародної спільноти, що аж ніяк не додає позитивного іміджу Україні на міжнародній арені. І вже після врахування аргументів, викладених у рішенні Конституційного Суду України, КК України Законом від 31 жовтня 2019 року № 263-IX знову було доповнено ст. 268⁵, яка передбачає відповідальність за незаконне збагачення. Зрозуміло, що зворотної дії в часі ця норма вже мати не буде. Отже, вся діяльність правоохоронних органів, яка передувала згаданому рішенню Конституційного Суду України виявилася мильною бульбашкою, яка врешті лопнула.

Цілком логічно, що одним із основним об’єктів реформування антикорупційного законодавства є КК України, принаймні в сфері протидії тим видам корупції, які містять ознаки суспільно небезпечних діянь. Водночас, експерти у сфері кримінально-правової політики, без перебільшення, в один голос застерегли би законодавця від абсолютизації кримінального закону як засобу протидії корупції і злочинності загалом. Адже давно очевидним став той факт, що кримінальний закон не тільки не є панацеєю від злочинів, але й, як це не дивно може звучати для нефахівців, є крайнім (останнім) заходом впливу на прояви суспільно небезпечної поведінки в суспільстві. На перший, непрофесійний, погляд, вся проблема боротьби зі злочинністю зводиться лише до посилення кримінальної репресії за певний вид суспільно небезпечних діянь. Проте історія свідчить про те, що необгрунтоване

посилення кримінальної репресії часто призводить до зворотного ефекту – злочини стають більш жорстокими, цинічними, запланованими і латентними, а розміри хабарів зростають вразі. Звісно, що для політичних популістів посилення кримінальної репресії є найпростішим способом для того, щоб показати пересічним громадянам видимість протидії різного роду суспільно небезпечним діянням, проте така позиція точно є хибною з погляду науково обґрунтованої кримінально-правової політики.

Законом України “Про національне антикорупційне бюро України” від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII були внесені зміни до низки статей КК України, які виключили можливість застосування до осіб, які вчинили корупційні злочини, окремих видів звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від відбування покарання з випробуванням, призначення більш м’якого покарання, ніж передбачено законом. Окрім того, були змінені й інші положення кримінального законодавства, які призвели до суттєвого посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини. З одного боку, такі зміни до кримінального законодавства позитивно сприймаються більшістю населення, оскільки йдеться про посилення відповідальності корупціонерів, особливо якщо мова про так звану топову корупцію, предметом якої є мільйонні прибутки і відповідно мільйонні збитки державі. Проте, з іншого боку, чи таким посиленням відповідальності досягається підвищення ефективності кримінального закону і, зокрема, кримінально-правового регулювання? Чи призвели ці зміни до бажаного для суспільства результату – різкого зменшення корупції? На ці запитання треба дати негативну відповідь. Окрім того, вказані зміни призвели і до порушення фундаментальних принципів кримінального права – рівності та індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Фактично вказаними змінами створена ситуація, коли суд при вирішенні питання про кримінальну відповідальність за корупційний злочин позбавлений можливості повноцінно реалізувати принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності. Законодавець створив такі умови, що особа, винна у вчиненні корупційного злочину, може бути засуджена, як правило, лише до позбавлення волі, яке повинна реально повністю відбувати. Не применшуючи проблему корупційної злочинності, треба відзначити, що можливість індивідуалізації кримінальної відповідальності є принципом кримінального права, тобто тією фундаментальною засадою, яка перебуває в основі кримінально-правового регулювання. І в цьому відношенні досить дивно сприймаються положення відповідних змін до кримінального закону, коли щодо вбивць і гвалтівників законодавець зберігає усі можливості реалізації щодо них усіх інститутів кримінального закону з метою реалізації цього принципу, а щодо корупційних злочинів такої можливості майже не існує.

В цьому контексті потрібно відзначити, що, аналізуючи ефективність покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, більшість спеціалістів на сьогодні вважають, що до цього виду покарання треба ставитися скоріше як до вимушеного явища, ніж бажаного. Адже цей вид покарання у процесі його виконання реально спричиняє фізичні та психічні страждання засудженому. Людина після відбуття цього виду покарання тривалий час не може адаптуватися до звичайного життя та забути всі негативні наслідки, яких вона зазнала внаслідок тривалої ізоляції. Застосування цього виду покарання повинно бути орієнтоване, перш за все, на насильницьких злочинів, яких потрібно протягом певного часу ізолювати від суспільства, оскільки це чи не єдиний спосіб хоча би тимчасового запобігання вчиненню ними нового злочину. Також боротьба з можливим рецидивом у випадку вчинення корупційного злочину може і повинна відбуватися, перш за все, шляхом

застосування майнових покарань, спрямованих на ураження майнових прав корупціонерів, застосування спеціальної конфіскації, а також позбавлення їх можливості у майбутньому обіймати посади, які би давали їм можливість продовжувати свою злочинну діяльність. І в цьому відношенні більш ефективним видом покарання, на відміну від позбавлення волі на певний строк, для них могло би бути покарання у вигляді довічного позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

На жаль, але під гаслами боротьби з корупцією і необхідністю узгодження національного законодавства відповідно до вимог міжнародних стандартів, кримінальний кодекс використовують в окремих випадках як знаряддя розправи з політичними опонентами, а в інших випадках для “політичної амністії”, але вже колишніх опонентів, якщо влада міняється. Очевидно, що в такий спосіб, коли кримінальний закон починають використовувати під конкретну людину, руйнуються не тільки функціональні завдання кримінального закону, але й загальновідомий теоретичний постулат про те, що сутність будь-якого закону як нормативно-правового акту, полягає у тому, що він розрахований не на конкретну людину, а на невизначене коло осіб і не вичерпується його одноразовим застосуванням до певної ситуації.

Мабуть, усім відома ситуація, коли політично вмотивоване обвинувачення призвело до засудження за ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень) однієї з лідерів опозиції за часів Президента України В. Януковича. Засуджена лідерка провела певний період у в’язниці, проте коли влада в державі помінялася, щоб звільнити її від подальшого відбування покарання, не знайшли ніякого кращого способу, як тільки внести зміни до ст. 365 КК України, обмеживши коло суб’єктів цього злочину лише тими службовими особами, які є працівниками правоохоронних органів. Ідеться про Закон України від 21 лютого 2014 року № 746-VII “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції”. Фактично цим законом відбулася декриміналізація таких дій, як перевищення влади або службових повноважень тими службовими особами, які не є працівниками правоохоронних органів. З одного боку, таке рішення мало своїм наслідком очікуване суспільством негайне звільнення від подальшого відбування покарання певної засудженої особи, а, з іншого боку, враховуючи нормативний, а не індивідуальний характер відповідних змін, звільненню підлягали і всі ті службові особи, які не є працівниками правоохоронних органів, і які були засуджені за так звані традиційні види перевищення влади або службових повноважень без політичного підтексту [2, с. 291–301].

На жаль, але подібна ситуація не поодинокі. І вже через кілька років повторилася знову. Законом України від 26 листопада 2015 року № 838-VIII “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув’язнення у строк покарання”, який названий у народі “Законом Савченко”, незважаючи на свою офіційну назву, спрямований був аж ніяк не на удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув’язнення у строк покарання, а на те, щоб створити правові передумови для звільнення від відбування покарання Н. Савченко. Мабуть, при прийнятті вказаного закону не сильно задумувалися, що нормативна сила закону стосуватиметься не лише Н. Савченко, але й інших осіб, яким абсолютно безпідставно буде істотно пом’якшено кримінальну відповідальність, і навіть його наступне скасування, яке могло наперед плануватися, не зможе просто так “стерти” його дію з правового простору.

Зрештою застосування цього закону таки викликало хвилю обурення потерпілих та їхніх родичів, коли під його дію потрапили і вийшли на волю сотні засуджених за тяжкі злочини, яким перерахували покарання за новими правилами [3, с. 229–234].

Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 року «Питання Комісії з питань правової реформи» у складі цієї комісії створена робоча група з питань розвитку кримінального права. Серед іншого, перед нею поставлені завдання забезпечити розроблення та внесення Президентові України узгоджених пропозицій із питань вдосконалення правової системи України з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства, зокрема – підготовки та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність. Учасники робочої групи, до складу якої увійшли провідні науковці в галузі кримінального права з різних закладів вищої освіти, поставили перед собою доволі амбітне завдання – розробити проект нового кримінального кодексу. На спільному засіданні членів робочої групи з представниками депутатського корпусу, а також міжнародними експертами було обговорено та прийнято Концепцію реформування кримінального законодавства України, яка відображає основні ідеї, що будуть покладені в основі нового кримінального кодексу.

Одним із найважливіших питань кримінально-правової політики на сучасному етапі, а відповідно і реформування кримінального законодавства є питання про форми та види кримінально-правового реагування держави на вчинений особою злочин. На думку учасників Робочої групи з розроблення нового кримінального законодавства, новий Кримінальний кодекс має бути побудований за моделлю «маленького, але жорстокого» закону. Це означає, що до категорії злочинів у ньому мають бути віднесені лише такі діяння, які, як відзначалося, заподіюють значної (більше, ніж істотної) шкоди, а відтак – за вчинення яких безальтернативно або в альтернативі з іншими видами покарань має встановлюватися і застосовуватися позбавлення свободи.

Основна ідея Робочої групи зорієнтуватися на двох покараннях – штрафі та позбавленні волі на певний строк (ув'язненні). У принципі більшість держав Європейського Союзу дотримуються при формуванні системи покарань саме такого підходу. Звісно це не означає, що в кримінальному законодавстві не буде інших заходів впливу на злочинця. Вони будуть і їх буде чимало, проте визначення їх змісту, підстав застосування, можливість поєднання з покаранням регламентуватиметься в межах інших кримінально-правових інститутів – заходів безпеки, обмежувальних заходів тощо. Що ж до покарань у вигляді позбавлення волі (ув'язнення) та штрафу, то в новому кримінальному кодексі дуже важливо правильно зберегти баланс між цима двома видами покарання.

Покарання у вигляді позбавлення волі не є панацеєю у боротьбі зі злочинністю і на сьогодні негативні наслідки відбування цього покарання є більш ніж очевидними, особливо коли йдеться про неповнолітніх злочинців. У цьому відношенні треба наголосити, що Мінімальні стандарти правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), категорично вимагають від держав, щоб позбавлення волі до неповнолітніх злочинців застосовувалося як крайній засіб кримінально-правового впливу. Мінімальні стандарти правила Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила), вимагають наявності широкого спектру кримінально-правових заходів впливу, не пов'язаних із ув'язненням і щодо дорослих злочинців. У цьому контексті треба особливу увагу звернути увагу на інститут пробації, реформування якого відбуватиметься з урахуванням Правила Ради Європи про пробацію.

Разом з тим, має певні ризики і таке покарання, як штраф. З одного боку, його застосування не пов'язане з тими негативними наслідками, які мають місце у випадку засудження особи до позбавлення волі, з іншого боку, не повинно створюватися враження, що держава готова торгувати злочинами. Розширення можливості призначення штрафу підтримують міжнародні експерти. Зокрема, у висновку Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи стосовно проекту закону № 7279 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень від 12 жовтня 2018 року використовують навіть своєрідний термін – “монетизація” покарань. Дійсно, така “монетизація” покарання сприймається як гуманізація кримінальної відповідальності, сприятиме розвантаженню переповнених місць позбавлення волі. Також захоплення покаранням у вигляді штрафу має певний ризик того, що вчинення злочину або певної категорії злочинів може стати привілеєм багатіїв, які матимуть можливість без особливої шкоди для себе просто відкупитися перед державою. При всіх позитивних моментах застосування штрафу як виду покарання, а це, як вже було зазначено, і скорочення “тюремного населення”, і наповнення державного бюджету, важливо, щоб новий Кримінальний кодекс не нагадував меню в ресторані, коли рішення особи про вчинення злочину може залежати від наявності певної суми грошей, яку вона готова заплатити за його вчинення.

Отже, з урахуванням проведеного аналізу сучасного стану кримінально-правової політики України, можна стверджувати, що на сьогодні її можна охарактеризувати як політику перехідного стану, на яку в більшості випадків впливають нестабільні негативні чинники як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Водночас обраний і планомірно продовжуваний курс України на євроінтеграцію, розширення міжнародної співпраці зі зарубіжними експертами, створення реально діючої комісії з реформування кримінального законодавства додає впевненості для висновку про те, що новий Кримінальний кодекс України відобразить найновіші досягнення юридичної науки, ґрунтуватися на міжнародних стандартах і стабілізуючих факторах кримінально-правової політики України як європейської держави.

Список використаних джерел

1. Бурдін В. М. До питання про деякі особливості антикорупційної політики в Україні (на прикладах змін до КК України) // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2019. Вип. 69. С. 125–136.
2. Бурдін В. М. Зміни до Кримінального кодексу України, які насторожують // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична / головний редактор В. В. Серета. Львів: ЛьвДУВС, 2015. Вип. 1. С. 291–301.
3. Бурдін В. М. І знову про «Закон Савченко» // Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2018. С. 229–234.
4. Короткий словник політичних термінів. URL: <http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-book-7.html>.
5. Фріс П. Л. Вибрані праці. Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. 652 с.

References

1. Burdin, V. M. (2019). Do pytannia pro deiaiki osoblyvosti antykoruptsiinoi polityky v Ukraini (na prykladakh zmin do KK Ukrainy). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia yurydychna*, vyp. 69, 125–136.

2. Burdin, V. M. (2015). Zminy do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy, yaki nastorozhuiut. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya yurydychna / holovnyi redaktor V. V. Sereda*. Lviv: LvDUVS, vyp. 1, 291–301.
3. Burdin, V. M. (2018). I zнову pro «Zakon Savchenko». *Kryminalno-pravove rehuliuвання ta zabezpechennia yoho efektyvnosti: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, m. Kharkiv, 18–19 zhovt. 2018 r. / redkol.: V. Ya. Tatsii (holov. red.), V. I. Borysov (zast. holov. red.) ta in. Kharkiv: Pravo, 229–234.
4. *Korotkyi slovnyk politychnykh terminiv*. Retrieved from <http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-book-7.html>.
5. Fris, P. L. (2014). *Vybrani pratsi*. Ivano-Frankivsk: Foliant.

ON THE ISSUE OF CONTEMPORARY CRIMINAL LEGAL POLICY OF UKRAINE

V. Burdin

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: volodymyr.burdin@lnu.edu.ua*

The article deals with the issues concerning Ukraine's criminal legal policy at the current stage. The author underlines that the policy of crime combating is one of the kinds of any state's policy. Criminal legal policy is one of the elements of the crime combating state policy and it is criminal legal policy that defines the boundaries of criminal and not criminal. Thus it can be affirmed that criminal law is the result of this policy realization at the certain level. The author comes to the conclusion that criminal legal policy of every state is unique. And this uniqueness is associated with a number of factors, both of relatively static and dynamic character. The so-called static factors that are relatively stable include the certain national historical and cultural traditions of the respective people, the dominating religion, climatic conditions, the main spheres of economy, providing the lion's share of the gross revenues of state, the state system, the dominant ideology, the geopolitical location of state.

The dynamic factors are not stable in their essence, they change situationally, although they can last for a relatively long time, but they can't lead to the essential, strategic changes in state criminal legal policy. At the same time, depending on their social significance and scale, they can determine certain corrections to criminal legal policy as well, so that it would be wrong to ignore them. If concerning the static factors that influence the formation of Ukraine's criminal legal policy at the present stage, everything is more or less clear in that respect that they are known, the dynamic factors in their turn require to be defined separately. With the latter factors, which today determine the amendments to the Criminal Code of Ukraine, can be associated the following ones:

- the economic and political instability of contemporary society;
- military aggression in the East of Ukraine, actual loss of control over the certain territories;
- using criminal law as means of struggle with political opponents and political amnesty;
- European integration processes taking place in Ukraine, which in its turn requires aligning the legislation with international standards requirements;
- case-law of the European Court of Human Rights;
- the increase in the level of corruption lawbreakings in different spheres;
- the emergence of new or the sufficient increase in social danger of the existing infringements.

This is definitely a hardly exhaustive list of dynamic factors, which influence the formation of Ukraine`s contemporary criminal legal policy. After all, it can`t be exhaustive, as far as by their very definition, the dynamic factors are changing. At the same time, it is these factors that are the sufficient circumstances influencing the content of Ukraine`s criminal legal policy, as far as a number of amendments to the Criminal Code of Ukraine are associated with them.

Considering the provided analysis of contemporary state of Ukraine`s criminal legal policy, the author substantiates that at present time it can be characterized as the policy of transitional period, influenced mostly by the instable negative factors of both external and internal character. At the same time, the chosen and systematically continued Ukraine`s course towards European integration, broadening international cooperation with foreign experts, creating the really effective commission on reforming criminal legislation provide confidence to conclude that the new Criminal Code of Ukraine will reflect the latest achievements of legal science and will be based on the international standards and stabilizing factors of criminal legal policy of Ukraine as the European State.

Keywords: a crime, criminal legal policy, criminal code, criminal liability, reformation.

*Стаття: надійшла до редакції 09.04.2020
прийнята до друку 12.06.2020*